

Colloquium “Doorbraken en struikelstenen in de actuele dialoog tussen joden, christenen en moslims”, woensdag 28 oktober 2020, georganiseerd door het christelijk opinieweekblad *Tertio*, het Universitair Centrum Sint-Ignatius Antwerpen (UCSIA) en het Instituut voor Joodse Studies (IJS)

+ Johan Bonny, bisschop van Antwerpen

Dialoog tussen joden, christenen en moslims in Antwerpen

1. Antwerpen en de ‘kinderen van Abraham’

- o ruim 20.000 joden, na New York, Londen en Jeruzalem een van de grootste gemeenschappen van vooral orthodoxe en charedische joden; geconcentreerd in enkele wijken (naast de diamantwijk, buurt van Lange Leemstraat);
- o ruim 120.000 moslims in de stadsregio Antwerpen (20% bevolking); meer dan de helft van de kinderen in islamitische gezinnen; komen uit zeer diverse culturele achtergronden (vooral Marokko en Turkije); leven verspreid in heel de stadsregio; worden de sterkste religieuze richting;
- o christenen: ‘a majority of minorities’; een patchwork van gemeenschappen; uit alle confessionele families (katholiek, protestant, orthodox), uit zeer diverse culturele en spirituele achtergronden; de ‘katholieke kerk’ is een ‘katholieke’ verzameling uit alle hoeken van de wereld.

2. Wat betekent dat voor een bisschop?

- o ik beweeg me in een ‘extended family’ grote ‘religieuze’ familie (met ‘religieuze’ broers en zussen (katholieken), half-broers en half-zussen (oecumene), neven en nichten (joodse en moslim gelovigen); zij zijn geen vreemden maar (bloed)verwanten!;
- o mijn contacten zijn meestal met religieuze verantwoordelijken (joden: enkele leidende Antwerpse joodse personen, zelden rabbijnen; islam: enkele leidende imams); tekort: ik heb bijna geen contacten met joodse of moslim gezinnen (komt ook door mezelf);
- o ik ben in gesprek met allen, maar meestal niet op hetzelfde moment (brugfunctie);
- o de andere godsdiensten zoeken contact wanneer een gemeenschappelijk aanpak nodig is (bijvoorbeeld: coronamaatregelen); dan is er een vlot en vruchtbaar overleg, bijvoorbeeld met de minister;
- o oefening in bescheidenheid: alle godsdiensten hebben hun kanalen van communicatie, politieke netwerking, diplomatieke verbinding.... vaak beter en efficiënter dan de mijne!

3. Ik zie gelijklopende vragen en uitdagingen binnen alle gemeenschappen

- de onderlinge dialoog en verbinding binnen elk van deze drie gemeenschappen: joden, moslims, christenen; in elke groep bestaan grote verschillen van historische en culturele achtergrond, van taal en waardenpatroon, van geloofsinterpretatie en observantie;
- met wie leggen of onderhouden gelovigen uit deze gemeenschappen contacten: met niet-verwante geloofsgenoten hier of met verwante geloofsgenoten in hun land van herkomst (bijvoorbeeld: joodse gelovige met joodse verwanten in New York, moslim gelovige met moslim verwanten in Marrakesh; een Poolse katholiek met katholieke verwanten in Lublin); het gesprek is er, maar brengt hier geen nieuwe verbanden teweeg; het 'digitale tijdperk' werkt deze niet-integratie in de hand (TV kabel; internet; Whatsapp);
- gebrekkige kennis of ontwikkeling van de Nederlandse taal: er zijn kringen, hulpmiddelen (TV, internet, digitaal,) voor interreligieus gesprek, maar die zijn ontwikkeld in het Engels of het Frans; veel gesprekken die ik voer met joodse of islamitische religieuze personen die wonen of werken in Antwerpen, verlopen in het Engels/ Frans of met een vertaler; het 'interreligieuze gesprek' komt letterlijk 'vreemd' over (een import thema);
- context van de secularisatie: een nieuw bad voor alle godsdiensten; alle mogelijke reacties gaande van 'militante antithese' tot 'rustige assimilatie'; deze breuklijn loopt midden doorheen godsdiensten, buurten, families; dat scheidt ook nieuwe verwantschappen: bijvoorbeeld tussen gesecculariseerde joden en gesecculariseerde katholieken; tussen identitaire moslims en identitaire katholieken.

4. Ik zie plekken die meer verbinding scheppen dan godsdiensten onder elkaar

- sport: in het wereldkampioenschap voetbal supportereren allen samen (op pleinen, voor maxi-schermen, ...) voor de Rode Duivels; de tribunes van Antwerp en Beerschot: de belangrijkste christelijk-islamitisch-vrijzinnige bijeenkomsten van de regio; het is een plek van 'genade'!
- sociaal leven: het vuurwerk op oudejaarsavond langs de Schelde is een enthousiast interreligieus topmoment van gedeelde vreugde en hoop; restaurant NAPO (bij het MAS): drie koks slaan de handen in elkaar voor een 'interreligieus' restaurant (jood, moslim, koptische christen) (reclame toegelaten);
- de school en de schoolpoort: er zijn in Vlaanderen geen echt 'confessionele' scholen; alle scholen staan open voor alle kinderen (uitzondering: Joodse scholen voor uitsluitend Joodse kinderen); moeders zien elkaar bij de schoolpoort; alle lessen zijn voor alle kinderen samen (in de katholieke scholen krijgen alle kinderen/jongeren zelfs dezelfde godsdienstles); voor kinderen en jongeren zijn klasgenoten met een andere godsdienst een vanzelfsprekendheid;
- de werkvloer: in alle sectoren treffen vooral christenen, moslims en vrijzinnigen elkaar; ze spreken er over het 'echte leven' (gezin, gezondheid, huis, geld,...);
- de politiek: politieke partijen proberen op hun top-lijst zowel christenen, vrijzinnigen, joden als moslims te hebben (cf. schepencollege van Antwerpen, nationale regering in Brussel).

Enkele gevolgen:

1. mede daardoor hangt een sterke premisse in de lucht: godsdienst verdeelt, het leven verbindt! Wil je vrede? Spreek niet over geloof!
2. dat moet theologen en religieuze leiders nederig stemmen: de 'kinderen van Abraham' kunnen beter met elkaar overweg wanneer hun religieuze (en politieke) leiders er niet bij zijn!
3. een open vraag: zou de 'dieptetheologie' waarover David Meyer spreekt, hierover kunnen gaan: *'Theologie staat in de boeken; dieptetheologie zit in de harten. Het eerste is leer, het tweede een gebeurtenis. Theologieën verdelen; dieptetheologie verenigt'* (David Meyer met verwijzing naar J. Heschel).
4. voorzichtigheid geboden met de stelling dat 'receptie' een probleem is van 'naar beneden doorsijpelen' (cf. Etienne Vetö); dat is slechts de helft van het probleem; er is een even groot probleem van 'naar boven doorsijpelen'; dat is nog moeilijker gelet op de 'religieuze zwaartekracht!' (N.B. net zoals in de oecumene).

5. Gesprekken tussen de 'kinderen van Abraham'

- tricky vooronderstelling: wat ons verbindt is relevant, wat ons onderscheidt is irrelevant; wat ons onderscheidt, is verondersteld gekend; wat ons verbindt, daar moeten we samen naar zoeken en aan werken; maar: wat ons onderscheidt is nog minder gekend dat wat ons verbindt! Gelijkens én verschil zijn beiden relevant: juist de liefde heeft beide nodig (zonder 'de andere' dan mezelf is wel een optelling, maar geen relatie mogelijk);
- ik herken me best in de driedeling van Felix Körner: face-to-face; side-by-side; back-to-back. Er is huiswerk dat we samen moeten verrichten, en er is huiswerk dat elke godsdienst voor zich moet verrichten. Dat huiswerk gaat niet enkel over de vraag wat we over onszelf denken, maar ook en vooral over de vraag wat we over de anderen denken (wat *Nostra Aetate* in 1965 was/is voor de katholieken)
- heel frustrerend in het theologische gesprek (zowel oecumenisch als interreligieus) vind ik de voortdurende doorkruising van theologische en niet-theologische factoren. Het gaat bijna om een 'eschatologisch onderscheid' dat 'niet van deze wereld' is. En: er is altijd een nieuwe niet-theologische factor aan de horizon! Concreet: de joods-palestijnse kwestie, het islamitische fundamentalisme, het christelijk-westerse kapitalisme; de macro-politieke blokken (zoals het Midden-Oosten); de financieel-economische markten; de aanslibbing van oude, vergane culturen in onze hedendaagse godsdienstigheid (vb: godsdiensten die uit de woestijn komen, met een tribale achtergrond; gebruiken als het slachten van een lam of het niet-eten van varkensvlees; rituelen uit tijden waarin geen communicatiemiddelen waren);
- over veel gesprekken hangt de vraag: wat is onze relatie tot 'de volkeren' (Etienne Vetö) (de niet-joden; de niet-moslims; de niet-christenen)? Stel dat zij bij ons gesprek aanwezig waren: wat zouden zij van ons gesprek denken of begrijpen? welke 'boodschap' zouden zij aan ons gesprek hebben?; zouden zij door ons gesprek dichter komen bij God en zijn liefde voor alle mensen?; voor wie heeft God ons gesprek bedoeld?